

מידות המנורה וקישוטיה

הקדמה

אחד הכלים המיוחדים שהיה במשכן, ואף נעשה סמל לעם ישראל, הוא המנורה. התורה פירטה את מספר הקנים, הגביעים, הכפתורים והפרחים, אך היא לא כתבה את מידותיהם ואת מיקומם. הגמרא כתבה את מיקומם, אך גם היא לא כתבה את מידותיהם, והראשונים נחלקו בדבר. מאמר זה יעסוק בביאור שיטות הראשונים.

א. תיאור המנורה בתורה

בפרשת תרומה (כה, לא-לו) נאמר:

לא. "ועשית מזרת זהב טהור, מקשה תיעשה המנורה ירכה¹ וקנה, גביעה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו.

לב. וששה קנים יצאים מצדיה, שלשה קני מנרה מצדה האחד, ושלשה קני מנרה מצדה השני.

לג. שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח, ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח, כן לששת הקנים היצאים מן המנרה.

לד. ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה.

לה. וכפתר תחת שני הקנים ממנה, וכפתר תחת שני הקנים ממנה, וכפתר תחת שני הקנים ממנה, לששת הקנים היצאים מן המנרה.

¹ בצורת הירך נחלקו המפרשים: "דעת זקנים מבעלי התוספות" (שמות כה, לא) כתבו שהיתה כעין מלבן, רבי אברהם בן הרמב"ם (שם) ו"ספר הזיכרון" על רש"י (במדבר ח, ד) כתבו שהיתה עגולה, בילקוט שמעוני (תרומה רמז שסט) כתב שהיתה מרובעת. ועיין ב"תורה שלמה" (שמות כה, לג) בביאור לאות ר' שדך בנוסחת הילקוט שמעוני והביא דיעות נוספות, וכן בספר "המשכן וכליו" לרב שאול שפר עמ' 126 הערות 457-458 (ובעמוד 125 בצירור המנורה שנדפס בספר "חנוכת הבית"). ועיין בצירור המנורה המיוחסים לרמב"ם בפירוש המשניות לרמב"ם בש"ס ווילנא (דף קמא ע"ב) שציירו כעין משולש, וכן ציירוהו גם בדעת רש"י במנחות צח ע"ב (ועיין לקמן בהערה 29 שצירור זה אינו מתאים לא לשיטת הרמב"ם, ולא לשיטת רש"י), ובמהדורת הרב קאפח מצויר כעין עיגול, ובספר "הלכות בית הבחירה להרמב"ם עם חידושים וביאורים" לאדמו"ר מליובאוויטש, הרב מנחם מנדל שניאורסאהן סימן ח פרק ב בנספח בעמ' קסו-קסז מצוירות שלש מנורות: באחת הירך עגולה, בשניה משולשת ובשלישית מרובעת. ועיין בחוברת "המשכן וכליו" לרב י"ח בלומנטל (ירושלים, תשל"ה) עמ' 61 שצייר בצורת משושה, ובחוברת "תבנית המשכן וכליו" לרב שלום דובער שטיינברג, הוצאת מכון "תורת חיים", ירושלים תנש"א עמוד 30 שצייר בצורת עיגול, אך העיגול שונה מהצירורים שברמב"ם.

לו. כפתריהם וקנתם ממנה יהיו, כלה מקשה אחת זהב טהור".
 בפסוקים אלו לא מבואר מה היה גובה המנורה, וכן לא מבואר היכן היו
 ממוקמים הגביעים, הכפתורים והפרחים, והאם מערכת הקישוטים של הקנה
 המרכזי היתה שונה באופן מהותי ממערכת הקישוטים של שאר הקנים.

ציור 1

ב. מידות המנורה ומיקום קישוטיה

הגמרא במסכת מנחות (כח ע"ב) מתארת את
 מבנה המנורה, מיקום הקישוטים שבה, צורתם
 ומספרם: "אמר שמואל משמיה דסבא: גובהה
 של מנורה י"ח טפחים:
 הרגלים² והפרח – שלושה טפחים (3)
 וטפחיים חלק (5),
 וטפח שבו גביע כפתור ופרח (6)
 וטפחיים חלק (8),
 וטפח שבו כפתור ושני קנים יוצאים ממנו... (9)
 וטפח חלק³ (10),

² יש לשאול שבגמרא כאן לא נזכרת הירך, שכן נזכרת בתורה! עיין ב"מלאכת יום טוב" על מסכת
 מנחות שכתב: "נראה דהירך הוא בכלל השלושה טפחים הללו. ורש"י פירש בחומש שהירך עשוי
 כמין תיבה לשלושת [נראה שצריך להיות כתוב: "ושלושה" כמו ברש"י שם] הרגלים יוצאים ממנה
 ולמטה. ודחשיב הכא הרגלים היינו בהדי ירך שהרגלים יוצאים ממנה. ומניין שלוש הרגלים מבואר
 גם כן בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (כאן פ"ג מ"ז) ובהלכות בית הבחירה (פ"ג ה"ב), וכעת לא
 ידענא איה מקומו שלמדו ממנו המניין הזה, אם לא שמפורש בברייתא דמלאכת המשכן". ובסוגרים
 שם כתוב: "אני"ה: לא נמצא מספר הרגלים בברייתא דמלאכת המשכן". ב"מקורות וציונים"
 לרמב"ם פרנקל ציינו למדרש תדשא פ"י. וב"תורה שלמה" (שמות כה, לג בביאור לאות רא) כתב:
 "המקור בדברי חז"ל לא ידוע". ובסוף הביאור באותה אות דן במדרש תדשא הנ"ל ובהתייחסותו
 לרגלים. ועיין עוד בספר "לפשוטו של רש"י" (לרב שמואל פנחס גלברד הוצאת "מעלה רש"י", פתח
 תקוה תש"ן) שמות כה, לא והערה נב שם. ועיין עוד בערוך ערך "פרח" ובר"ש משאנץ כלים פ"א
 מ"ז ובברטנורא שם, שמשמע מהם לא כרש"י והרמב"ם, אלא שהירך הכתובה בתורה היא הרגלים
 הנזכרות בגמרא. לעומתם הרמב"ם שם לשיטתו שהרגלים היו מתחת לירך.

³ כן הגירסא במסכת מנחות, וכן בפירוש המשניות לרמב"ם שם פ"ג, מ"ז וכן בהלכות בית הבחירה
 פ"ג, ה"י וכן הוא ברש"י שמות כה, לה. אבל בברייתא דמלאכת המשכן פ"י מ"ד נאמר כאן פעמיים:
 "וטפחיים חלק", ואין טפחיים חלקים למעלה, וכבר העירו על כך בספר "מעשה חושב" לרב עמנואל
 חי ריקי (ויניציאה תע"ו) פ"ז בביאור לסעיף ז (במהדורת הרב שאול שפר בספר "המשכן וכליו" עמ'
 123) וב"תורה שלמה" שמות כה, לג בביאור לאות רא, ור"ח קנייבסקי שליט"א בפירוש "דעת"
 לברייתא דמלאכת המשכן שם (בהגה באות א).

אמנם בביאורי הרב שעוועל ב"פירושי רש"י על התורה" (מוסד הרב קוק ירושלים תשמ"ב) שמות
 שם הערה 60 כתב שצריך לתקן כאן: "טפחיים חלק" על פי הברייתא דמלאכת המשכן, אבל לעניות

וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו... (11)
 וטפח חלק (12),
 וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו (13)
 וטפחיים חלק (15),
 נשתיירו שם שלושה טפחים, שבהם שלושה גביעים וכפתור ופרח (18).
 וגביעין למה הן דומין? כמין כוסות אלכסנדריים [רש"י: אלכסנדריים - שנעשה
 באלכסנדריא של מצרים, וארוכין וצרים הן, וקרויים מדרני"ש].
 כפתורים למה הן דומין? כמין תפוחי הכרתיים [רש"י: תפוח הכרתיים - מקום].
 פרחים למה הן דומין? כמין פרחי העמודין [רש"י: פרחי העמודים - ציורין
 שמציירין בעמודים].
 ונמצאו גביעין עשרים ושנים, כפתורים אחד עשר, פרחים תשעה".

1. שאלת התוספות

שאלו התוספות שם: "וטפח שבו היה גביע כפתור ופרח - יש תימה: למה היה
 [כל אחד מהקישוטים שבטפח השישין] משונה משאר גביעים כפתורים ופרחים,
 שהיה לכל אחד טפח, ולשלושה אלו [גביע כפתור ופרח שבטפח השישין] לא היה כי
 אם טפח [אחד לכולם]?"

2. שאלה על שאלת התוספות

דברי התוספות קשים, שהרי הם כתבו ששאר הגביעים, הכפתורים והפרחים
 היה לכל אחד טפח, והדבר קשה, שהרי הגמרא אמרה שבשלושת הטפחים
 העליונים היו שלושה גביעים, כפתור ופרח, דהיינו חמישה פריטים, וכיצד נכנסו
 חמישה פריטים שגודל כל אחד מהם טפח בתוך שלושה טפחים?⁴

דעתי הדבר איננו נכון, אף על פי שכן כתוב בברייתא דמלאכת המשכן, שכן רש"י כתב שמעל הכפתור
 האחרון שממנו יצאו הקנים היו טפחיים חלקים, ואם כן מוכח שרש"י העתיק מהגמרא, ולא
 מהברייתא דמלאכת המשכן. אמנם רש"י כתב: "כך שנינו במלאכת המשכן", ולא כתב: "כך שנינו
 במסכת מנחות", וכנראה שהגירסא שהיתה לפניו בברייתא דמלאכת המשכן היתה כמו שלפנינו
 בגמרא. ואכן בחומש "תורת חיים" לא העתיקו הערה זו של הרב שעוועל, ואף העירו על ההבדל שבין
 גירסת הגמרא לגירסת הברייתא דמלאכת המשכן.

⁴ כן הקשה בספר "מעשה חושב" הנזכר בהערה הקודמת (עמ' 124), הובאו דבריו גם במשניות
 הוצאת אשכול לאחר מסכת מנחות עמוד פה, "וזאת ליצחק" על מסכת מנחות כח ע"ב (לרב זלמן
 יצחק הלוי שווארץ, ירושלים תרפ"ט), "חידושי בתרא - יש מקשים במסכת מנחות" (ישיבת תורה
 אור ירושלים תשמ"ד) שם, ור"ח קנייבסקי שליט"א בפירוש "דעת" לברייתא דמלאכת המשכן שם.

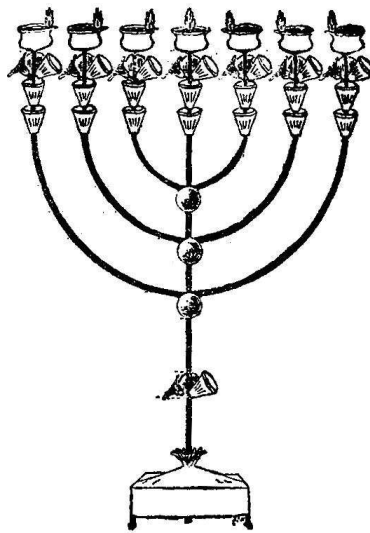
ג. שיטת רש"י

1. הסבר רש"י לגבי הטפח הששי

כשמעיינים ברש"י, רואים שגם הוא התקשה בקושיית התוספות מדוע לא היו הגביע והכפתור והפרח שבטפח השישי זהים לשאר הגביעים והכפתורים והפרחים שבמנורה, ותירץ שהם כן היו זהים! זו לשונו: "טפח שבו מצד אחד של המנורה גביע, ומצד שני כפתור, ומצד שלישי פרח".

מנין למד רש"י שהקישוטים היו משלושה צדדים ולא זה על גבי זה? כפי הנראה מפני שהניח שגם הגביע והכפתור והפרח שבטפח השישי היו בגודל טפח, כשאר הגביעים והכפתורים והפרחים שבמנורה, ואם הם היו זה מעל זה, הרי שהם לא היו בגודל טפח, ולכן כתב רש"י שהם היו זה בצד זה⁵!

2. כיצד יסביר רש"י את שלושת הטפחים העליונים?

מעשה חושב לשיטת רש"י
ציור 2

לכאורה יש לשאול גם על רש"י: כיצד נכנסו בשלושת הטפחים העליונים שלושה גביעים, כפתור ופרח? אך לפי מה שכתב רש"י בהסבר הטפח השישי לא קשה, כיון שרש"י יסביר שגם הגביע והכפתור והפרח העליונים היו כל אחד מצד אחר של המנורה, כך שהיו שני גביעים שכל אחד בגודל טפח זה מעל זה, ומעליהם טפח שבו גביע לצד אחד, כפתור לצד שני, ופרח לצד שלישי! וכך הסבירו בספר "מעשה חושב"⁶ ובספר "הר המוריה"⁷, עיין בציור מסי' 2.

יש שהקשו על הסבר זה שלפיו היה ראוי שהגמרא תכתוב במקום "שלושה טפחים, שבהם שלושה גביעים וכפתור ופרח": "שני

⁵ כן כתבו בספר "מעשה חושב" הני"ל עמ' 124 ובמשניות שם עמוד פד הערה 3, בספר "הר המוריה" על הרמב"ם פ"ג ה"י מהלכות בית הבחירה אות כ, בספר "אהל משה" למסכת מנחות כח ע"ב (לרב אלעזר משה הורביץ מפינסק, נדפס ב"אספת זקנים החדש" למסכת מנחות כרך א'), ב"תורה שלמה" שמות כה, לג בביאור לאות רא, ור"ח קנייבסקי שליט"א שם, שרש"י תירץ את קושיית התוספות.

⁶ הני"ל עמ' 123 ובמשניות שם עמוד פד הערה 3.

⁷ הני"ל בהערה הלפני קודמת.

טפחים שבהם שני גביעים, וטפח שבו גביע כפתור ופרח"⁸.
 נראה לענות על כך שתי תשובות: א. הגמרא רצתה לקצר בלשונה.
 ב. כיון שלשון התורה הוא: "שלשה גביעים... כפתר ופרח", נקטה גם הגמרא בלשון זו.

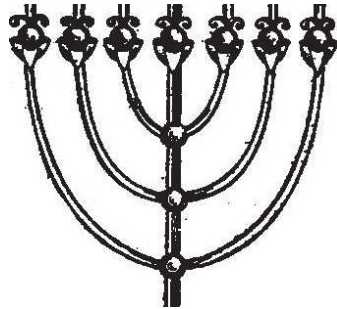
יש שהקשו שאלה דומה: מדוע **התורה** לא כתבה בצורה מפורטת: "שני גביעים משקדים בקנה האחד, וגביע כפתר ופרח"⁹? גם על כך יש לענות שהתורה רצתה לקצר בלשונה, כדרכה שהיא מקצרת. תדע שכן הוא, שבפסוק הסמוך כתוב: "ובמנרה ארבעה גביעים משקדים כפתריה ופרחיה", והרי הגמרא ביארה שארבעת הגביעים, שני הכפתורים ושני הפרחים היו מחולקים **לשתי מערכות נפרדות**, האחת של גביע כפתור ופרח בטפח הששי, והשניה המערכת בחלק העליון של שלושה גביעים כפתור ופרח, ואף על פי כן התורה כתבה אותם יחדיו! כך שודאי לא קשה אם התורה כתבה את שלושת הגביעים שבראש הקנים יחדיו!

הסבר "ספר הזיכרון"

הסבר אחר כתב ב"ספר הזיכרון" על רש"י על התורה (שמות כה, לג).
 רש"י שם כתב: "ושלושה גביעים - **בולטין** מכל קנה וקנה. כפתר ופרח - **היה** לכל קנה וקנה". וכתב על כך ב"ספר הזיכרון": "אומר אני שלפי כוונת הרב ז"ל לא היה הקנה נכנס באמצע הגביע, כמו שהיה באמצע הכפתור, אלא **בולט היה הגביע מן הצד**, כענף מן הבד. והראיה אומרו למעלה (פסוק לא) בגביעיה: 'ואלו עשויין מזהב ו**בולטין מכל קנה וקנה**', וכשדיבר בכפתורים תפש לשון אחר ואמר: 'כעין תפוחין היו עגולים סביב, ו**בולטים סביבות הקנה**'. ובכאן אמר גם כן: 'ושלושה גביעים - **בולטין מכל קנה וקנה**, וכשפירש כפתר ופרח סמוך לה לא אמר: 'בולטין', כפי שאמר בגביעים, אלא אמר: 'כפתר ופרח **היה לכל קנה וקנה**'. וגם הברייתא שהביא ז"ל ושהביאו כל האחרונים מסייעא ליה, שאחר הטפחיים חלק הראשונים שבגופה, כתוב בה: 'טפח אחד שבו גביע כפתור ופרח'. ואם הגביע סביבות הקנה, כמו הכפתור, איך יכיל טפח אחד שלושת האיברים האלה? וכל שכן כשהגביע ארוך כמו שכתב הרב. ואם כן לפי הצעה זו אומרו 'שלושה גביעים בולטים' רצונו לומר בולטים היו, ולא סביב היו סביב הקנה כמו הכפתור".

⁸ עופר קאפח במאמרו "מנורת זהב טהור" בספר "מעלי עשור" (הוצאת מעליות, ישיבת ברכת משה - מעלה אדומים תשמ"ח, עמודים 244-265) עמוד 255.
⁹ "מנחת צדק" למנחות שם (לרב יוסף רכס, מכון "דעת יוסף" ירושלים תשנ"ו) ד"ה "ודוחק לומר".

יש להעיר על דבריו שאמנם דיוקו ברש"י נראה נכון, אך הוא לא התייחס לדברי רש"י בפירושו לגמרא, שכתב שכל אחד מהקישוטים שבטפח הששי היו משלושת צידי הקנה ולא מסביבו, והסביר שרק הגביע היה מהצד, אבל הכפתור והפרח היו מסביב לקנה!

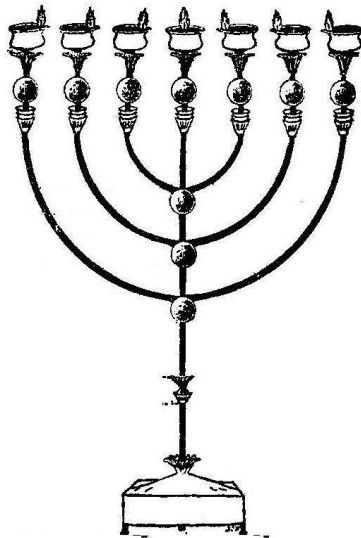

ציור 3

כמו כן נראה מדבריו שהכפתור והפרח לא היו כל אחד בגודל טפח, שכן אם כל אחד מהם היה בגודל טפח - כיצד הם נכנסו בטפח הששי? אמנם ניתן להסביר על פי דרכו (בלא לדייק מרש"י), ששלושת הגביעים העליונים היו משלושת צידי המנורה, וכך הסביר בחוברת "תבנית המשכן וכליו"¹⁰ בשם "ספר הזיכרון" (ולא התייחס לקושי שבדבריו). עיין בציור מס' 3.

ד. שיטת התוספות

התוספות לא יוכלו לתרץ את שלושת הטפחים העליונים כמו רש"י, שהרי הם לא הסבירו כך את הטפח השישי, אלא נשארו בקושיא מדוע הגביע הכפתור והפרח שבטפח השישי היו שונים משאר הגביעים והכפתורים והפרחים. ואם בטפח השישי הם נשארו בקושיא, ולא הסבירו כרש"י,

מעשה חושב לשיטת תוספות
ציור 4

מסתבר מאד שהם לא הסבירו כך את שלושת הטפחים העליונים! כיצד אם כן יסבירו התוספות את שלושת הטפחים העליונים?

1. הסבר ה"מעשה חושב"

כתב בספר "מעשה חושב"¹¹ שלדעת התוספות היו הגביעים זה בתוך זה, כדי שיכנסו שלושה גביעים וכפתור ופרח בשלושה טפחים. אך דבריו קשים, משום שאפילו אם נכניס את כל הגביעים זה בתוך זה ברוב אורכם, עדיין יתפסו יותר מטפח, שהרי כל גביע היה בגודל טפח לדעת התוספות, ומעליו בולטים עוד שני קצות גביעים, שהרי אי אפשר להכניס גביע

¹⁰ הרב שלום דובער שטיינברג, הוצאת מכון "תורת חיים", ירושלים תנש"א עמוד 37.

¹¹ הנ"ל עמ' 124 ובמשניות שם עמוד פה.

בגודל טפח בתוך גביע בגודל טפח מבלי שיבלוט לפחות במשהו! אמנם אפשר לומר בדוחק, שאכן תפסו הגביעים קצת יותר מטפח, והגמרא לא הזכירה זאת, כיון שלא התייחסה לגדלים הפחותים מטפח. אך הסבר זה קשה, כיון שלפי זה צריך לומר ש"הטפחיים חלקי" שהזכירה הגמרא היו **קצת פחות מטפחיים**, או שהמנורה היתה קצת יותר מי"ח טפחים, וכך או כך יהיה זה דחוק מאד, כיון שמסתבר שהיה עניין בח"י טפחים שלמים¹², וכן שיהיו טפחיים שלמים חלקים, בהתאמה לטפחיים החלקים שלמטה¹³.

כתב על כך בחוברת "תבנית המשכן וכליו": "צריך לומר שקצת מן הכפתור היה נכנס בחלל גביע העליון, שאם לא כן היה קצת יותר משלושה טפחים, שהרי שלושה גביעים שגובהם טפח, כשאחד הוא בתוך השני גובהם קצת יותר מטפח!"

2. הסבר ה"ישר וטוב"

הסבר אחר כתב בספר "ישר וטוב" על מסכת מנחות¹⁴: "צריך לומר דכוונת התוספות שהיה לכל מין טפח, ומשמע להו דשלושה גביעים לא היה להם כי אם טפח אחד, ולא היו עומדים זה למעלה מזה, אלא זה אצל זה בהיקף הטפח סביב". אמנם הוסיף: "וכן טפח דהכא, שבו היו גביע, כפתור ופרח, נמי היו עומדים בהיקף המנורה סביב, כמו שפירש רש"י, וקושיית התוספות היא מה שלא היו נותנים לכל מין טפח כמו בכל שאר גביעים כפתורים ופרחים".

בדבריו שני חלקים: בחלק הראשון כתב שלפי התוספות שלושת הגביעים שבחלק העליון היו זה לצד זה, ולא זה על גבי זה, ולפי זה מובן כיצד נכנסו חמישה קישוטים בשלושה טפחים.

בחלק השני כתב שתוספות מסכימים לרש"י שבטפח הששי היו הקישוטים בגודל טפח, אלא שהיו זה בצד זה, ולא זה על גבי זה, וכל שאלתם היתה מדוע הקישוטים שבטפח הששי היו זה בצד זה ולא זה על גבי זה! חלק זה של הסברו בדעת התוספות חולק על הבנת ה"מעשה חושב" וכל שאר המפרשים בדעת התוספות.

¹² עיין במלבי"ם שמות כה, לה, ב"חדושי הגאונים" ב"עין יעקב" למסכת מנחות כח ע"ב וב"פרדס יוסף" על התורה שמות כה, לא.

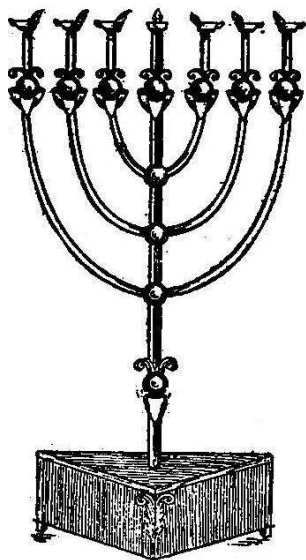
¹³ יש לציין שהתאמה זו, בין שני הטפחים החלקים שלמעלה, לשני הטפחים החלקים שלמטה, היא רק לדעת הגמרא, רש"י והרמב"ם, אך לפי הברייתא דמלאכת המשכן לא היו שני טפחים חלקים בין הכפתור שממנו יצאו הקנים העליונים למערכת הקישוטים העליונה שכללה שלושה גביעים, כפתור ופרח, כנזכר לעיל בהערה 3.

¹⁴ לרב ישראל טוביה הכהן ממודז'יץ (פיעטרקוב תרס"ו) מובא ב"אספת זקנים החדש" למסכת מנחות כרך א'.

3. הסבר על פי דרכו של ה"ישר וטוב"

נראה לומר הסבר אחר על פי דרכו של ה"ישר וטוב" בתחילת דבריו, ולפיו לדעת התוספות שלושת הגביעים העליונים לא היו זה מעל זה, אלא זה בצד זה, אבל שלא על פי דרכו בסוף דבריו, בטפח הששי היו הקישוטים זה מעל זה! אבל קשה: אם התוספות מסכימים באופן עקרוני לרש"י, שהקישוטים אינם חייבים להיות זה מעל זה, אלא יכולים להיות זה בצד זה, אם כן מדוע לא פירשו גם את הטפח הששי כרש"י?

נראה ליישב שיש הבדל גדול בין מה שכתב רש"י לבין מה שכתבנו על פי ה"ישר וטוב" בדעת התוספות. התוספות לא קיבלו את פירוש רש"י מפני שלפי רש"י ראו מכל צד קישוט אחר, מה שאין כן לדעת התוספות רק הגביעים היו כל אחד לצד אחר, אך מכל צד ראו אותו דבר¹⁵! וכן הוא בציור שבספר "אוצר דינים ומנהגים" ערך "מנורה" (עיין בציור מס' 5).

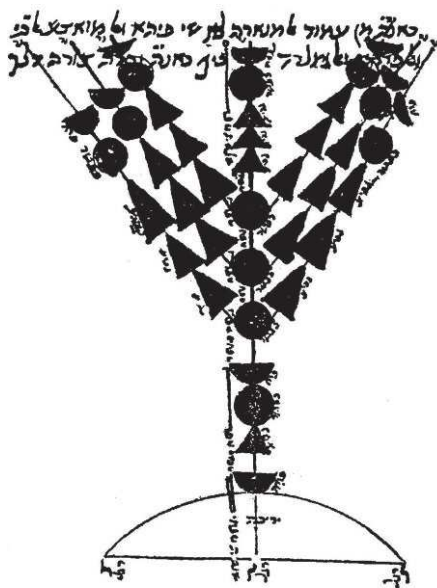
ציור 5

¹⁵ עיין ברלב"ג בשמות כה, לו: "והנה לא התבאר בזה המקום לאיזה צד היו פני המנורה, וממה שהתבאר מצורתה יתבאר שאין לה מצד עצמה פנים ואחור, כי היא מתדמה משני צדדיה". והעיר שם המהדיר בהוצאת מוסד הרב קוק (ירושלים תשנ"ה) שדעת הרלב"ג כדעת התוספות ולא כדעת רש"י. ועיין בחידושי "שפת אמת" במנחות שם, שתמה על התוספות מדוע לא קיבלו את פירוש רש"י, ולדברינו מובן. ועיין גם ב"הרחב דבר" לשמות כה, לו שכתב על דברי רש"י שהם תמוהים.

ה. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בפירושו המשניות למסכת מנחות (פ"ג מ"ז): "ודע שהכפתורים כולם שווים בשיעורם, וכן הגביעים כולם שווים, וכן הפרחים".

מהרמב"ם נראה שהוא אינו סובר כתוספות, שהרי התוספות כתבו שהגביע והכפתור והפרח שבטפח הששי היו שונים משאר הגביעים והכפתורים והפרחים, ואילו הרמב"ם כתב שכולם היו שווים. אך הרמב"ם יכול לסבור כדעת רש"י, שהגביע והכפתור והפרח שבטפח הששי היו זה בצד זה, ואז כולם היו שווים, וכך הסבירו מספר מפרשים¹⁶.

ציור 6

אך יש להעיר שקצת קשה לומר כך בדעת הרמב"ם, כיון שחידוש כה גדול, שהתוספות העדיפו להשאר בתימה ולא לאומר¹⁷, נראה שהיה לרמב"ם לכתוב בפירושו¹⁸. ועוד שכעת שהתגלה ציורו של הרמב"ם עצמו, רואים שהרמב"ם צייר את הקישוטים זה על גבי זה, ולא זה בצד זה! עיין בציור מס' 6.

אמנם אפשר לומר שהרמב"ם לא דייק בכל הפרטים, כפי שכתב הוא עצמו שם, מכל מקום הרמב"ם כתב: "ואני אצייר לך עתה בצורה זו הגביעים תבנית משולש, והכפתורים עגול, והפרח חצי עגול, כל זה כדי להקל על הציור, כיון שאין המטרה בציור זה שתדע ממנו

תבנית הגביע בדקדוק, כיון שכבר בארתי לך אותו, אלא הכוונה בו ידיעת מנין הגביעים והכפתורים והפרחים ומקומותם". דהיינו שהרמב"ם לא דייק במקום שביאר בפירושו, אך במקום שלא ביאר בפירושו יש לסמוך על מה שצייר!

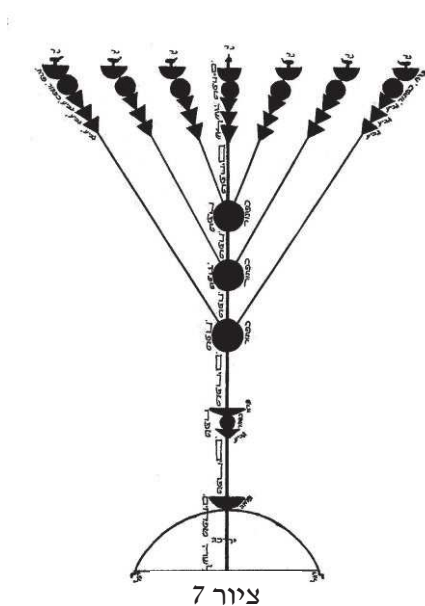
¹⁶ "אזנים לתורה" שמות כה, לו, "חידושי בתרא – יש מקשים במסכת מנחות" מנחות כה ע"ב סימן תמא, "מנחת צדק" למנחות שם ד"ה "והרמב"ם".

¹⁷ לפי רוב המפרשים, שלא כהבנת ה"ישר וטוב".

¹⁸ עיין בספר "חמדת דניאל" למסכת מנחות דף כ"ח, ע"ב (לרב דניאל זליג זקש, ירושלים ת"ש, נדפס בספר "אספת זקנים החדש" למסכת מנחות כרך ב) שהעיר: "ולפלא על הרמב"ם ז"ל מדוע לא פירש היטב באיזה אופן היו השלושת דברים האלו בטפח אחד, הלא תמיד דרכו לפרש". אך הוא לא התייחס לפירושו מסוים ברמב"ם.

עוד יש להעיר שמלשון הרמב"ם משמע שהגביעים והכפתורים והפרחים לא היו שווים זה לזה, שכן הרמב"ם האריך בלשונו וכתב: "שהכפתורים כולם שווים בשיעורם, וכן הגביעים כולם שווים, וכן הפרחים". ואילו היה סובר כרש"י, היה יכול לכתוב בקיצור: "שהכפתורים, הגביעים והפרחים כולם שווים בשיעורם", או: "כולם טפח", ומדוע האריך בלשונו? כנראה מפני שהוא סובר שהגביעים אינם שווים לכפתורים ולפרחים!

אמנם אפשר ליישב שהקישוטים היו כולם בגובה טפח, ואף על פי כן לא כתב הרמב"ם שכולם היו שווים, כיון שהם לא היו שווים ברוחבם.

1. הסבר הרב קאפח

הסבר אחר בדעת הרמב"ם כתב עופר קאפח במאמרו "מנורת זהב טהור"¹⁹ בשם הרב קאפח: "שהרמב"ם התכוון בדבריו אלה **רק לשלושת הגביעים הכפתור והפרח שבראשי הקנים**, שהיו שווים בשיעורם זה לזה, כדי שיהיה מראה אחיד לכל קני המנורה, והקישוטים האחרים שבקנה האמצעי גודלם היה שונה"²⁰.

לעניות דעתי הסבר זה קשה, כיון שלפי זה עולה שהיו **שלושה סוגי כפתורים**: שלושת העליונים היו קצת פחות מטפח, שלושת האמצעיים היו בגודל טפח, והתחתון היה בגודל של שליש טפח!

ועוד שהתורה כתבה (כה, לד): "ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה", כלומר: התורה מתיחסת לארבעת הגביעים שבמנורה כאחד, וכן לשני הכפתורים, וכן לשני הפרחים, ודוחק לומר שגביע כפתור ופרח מתוכם היו בגודל שונה משלושת הגביעים והכפתור והפרח האחרים!²¹

¹⁹ הנ"ל בהערה 8, והדברים הנזכרים בשם הרב קאפח מובאים שם בעמוד 252.

²⁰ כן עולה גם מציורו של הרב קאפח במהדורתו לפירוש המשניות לרמב"ם מנחות פ"ג מ"ז (מוסד הרב קוק ירושלים תשכ"ה) עמוד פ ציור מס' 7.

²¹ אין בהערה זו סתירה למה שכתבתי לעיל בפ"ג סעיף 2, כיון ששם מדובר על צורת הנחת הקישוטים ששונה, אבל גודל הקישוטים הוא זהה, מה שאין כן כאן, שגודל הקישוטים שונה.

אמנם יש לציין שהתוספות כתבו שאכן הקישוטים שבטפח הששי היו שונים משאר הקישוטים, אך הם הקשו מדוע היה כך, ואפשר שקושייתם נובעת מכך שמהפסוק נראה שהם היו שונים!

2. הסבר דומה להסבר הרב קאפח

נראה שעדיף לומר, בדומה לכיוון זה, שאכן כל סוג של הקישוטים שבמנורה שהיה חלק ממערכת של גביע כפתור ופרח, או שלושה גביעים כפתור ופרח היה בגודל שווה, פחות מטפח, אבל הכפתורים שמהם יצאו הקנים, שהם אינם חלק מאותן מערכות, אלא כפתורים עצמאיים, שנמצאים בצמוד למקום יציאת הקנים, היו שונים, והם היו בגודל טפח!

אבל יש לשאול על הסבר זה: כיצד יתכן שהגביעים היו שווים וכן הכפתורים וכן הפרחים, והרי בטפח השישי היו גביע, כפתור ופרח, ואם כן גודל כל קישוט היה פחות מטפח, כנזכר לעיל, וכיצד יתכן ששלושת הגביעים, הכפתור והפרח שבחלק העליון תפסו שלושה טפחים? והרי גביע, כפתור ופרח תפסו טפח, ושני גביעים תפסו פחות משני טפחים! וצריך לומר שבשלושת הטפחים העליונים היה רווח בין הקישוטים.²²

3. הסבר על פי "אשר על המשכן"

הסבר נוסף שניתן לומר הוא על פי מה שכתב ר' רפאל חגיבי בספרו "אשר על המשכן"²³ (עמודים מו-מז) שגודל כל הכפתורים היה טפח, מלבד הכפתור שבטפח הששי, גודל כל הגביעים היה חצי טפח, מלבד הגביע שבטפח הששי, וכן גודל כל הפרחים היה חצי טפח, מלבד הפרח שבטפח הששי. אמנם לפי פירוש זה הקישוטים שבטפח הששי היו שונים משאר הקישוטים, והיו קטנים מהם פי שניים.²⁴

גם על הסבר זה קשה שהתורה כתבה (כה, לד): "ובמנרה ארבעה גביעים משקדים כפתריה ופרחיה", כלומר: התורה מתיחסת לארבעת הגביעים שבמנורה כאחד, וכן לשני הכפתורים, וכן לשני הפרחים, ודוחק לומר שגביע כפתור ופרח מתוכם היו בגודל שונה משלושת הגביעים והכפתור והפרח האחרים.

²² עיין ברא"ם שמות כה, לא ד"ה "וּמְנִין שְׁלֵהֶם", שהניח שאכן היה רווח בין הגביעים, ועיין גם ב"גור אריה" שם שהסתפק בכך.

²³ מהדורת המחבר, כסלו תשס"ג.

²⁴ ר' רפאל חגיבי כתב את דבריו בדעת התוספות ולא בדעת הרמב"ם, ודבריו אלו בדעת התוספות קשים, שכן התוספות כתבו שכל הקישוטים מלבד אלו שבטפח הששי היו בגודל טפח!

4. הסבר נוסף

אולי ניתן לומר תירוץ נוסף בדעת הרמב"ם על פי מה שנאמר בהמשך הגמרא שם במנחות (כט ע"א): "אמר רב: גובהה של מנורה תשעה טפחים. איתביה רב שימי בר חייא לרב: אבן היתה לפני המנורה ובה שלוש מעלות, שעליה הכהן עומד ומיטיב את הנרות [רש"י: ואם אינה גדולה אלא ט' טפחים למה לי אבן תחת הכהן]! אמר ליה: שימי את? כי קאמינא משפת קנים ולמעלה [רש"י: היתה ט', ומן הארץ ועד לקנים ט', כדמפרש לעיל]". לכאורה דברי הגמרא קשים, שהרי לפני כן נאמר שם (כח ע"ב) שהרגלים והפרח שלושה טפחים, וטפחיים חלק, וטפח לגביע, כפתור ופרח, וטפחיים חלק, שהם שמונה טפחים, ואחר כך טפח שבו כפתור ושני קנים יוצאים ממנו. אם כן משפת קנים ולמעלה עשרה טפחים ולא תשעה! אמנם אפשר היה לומר שרב כאן חולק על שמואל לעיל (כח ע"ב), אך רש"י לא פירש כך, אלא כתב: "כדמפרש לעיל!"

כתב בספר "מעשה חושב" 25: "מכאן מוכח שהקנים יוצאים על הכפתורים (כמו בציור מס' 2 ובציור מס' 4), ולא באמצעו [של כל כפתור] כמו שציירו המציירים, שאילו היה כן, נמצא היות גובהה משפת קנים ולמעלה תשעה טפחים וחצי". ועיין בציור מס' 1, שלפיו, מפני שהקנים עבים, משפת קנים ולמעלה עשרה טפחים²⁶!

עוד הוסיף: "ומקרא נמי מסייענו, דכתיב: 'וכפתור תחת שני הקנים', ולא כתב: 'נגד שני הקנים'²⁷."

²⁵ הנ"ל פ"ז בביאור לסעיף ח עמ' 125 ובמשניות שם עמוד פד הערה 4.
²⁶ עיין בחוברת "המשכן וכליו" לרב י"ח בלומנטל (ירושלים, תשל"ה פ"ח סעיף 1 עמוד 59), שכתב: "מן הקנה האמצעי, בגובה שמונה טפחים מלמטה מתפצלים שלושה קנים מימין ושלושה משמאל". דברים אלה סותרים גמרא מפורשת! [ואפשר שהגיע לטעות זו מפני שצייר את הקנים רחבים טפח כמו הכפתור].

²⁷ לפי זה לכאורה קשה על רש"י בפירושו על התורה שכתב: "וכפתור תחת שני הקנים - מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים", שמשמע שבא להוציא מהפירוש הפשוט "תחת", ופירש: "מתוך". והרי הגמרא אומרת בפירוש שהקנים יצאו בגובה ט', ואם רש"י סובר שהכפתור לא היה תחת הקנים, כיצד יצאו מגובה ט'?

נראה שרש"י לא בא לומר ש"מתחת" פירושו רק "מתוך" ולא מתחת, אלא לומר שמתחת פירושו גם מתוך, ורש"י לשיטתו, שהכפתור היה בגודל טפח, ואם כן אם היינו מסבירים שהקנים יצאו מגוף המנורה, ולא מהכפתור, והכפתור היה מתחת לקנים, הרי שהכפתור והקנים תפסו יותר מטפח, והגמרא אומרת שהם תפסו טפח. לכן פירש רש"י שמתוך הכפתור יצאו הקנים, ולא מגוף המנורה, כך שהטפח נתפס על ידי הכפתור, והקנים יצאו ממנו, ובאמת הכפתור היה גם תחת הקנים ממש.

נראה להביא ראיה לפירוש זה מהברייתא דמלאכת המשכן, שבה לא נאמר: "וטפח שבו כפתור, ושני קנים יוצאים ממנו", אלא: "וטפח שבו כפתור, ושני קנים יוצאים ממנה", כלומר מהמנורה, ואם נסביר שהברייתא והגמרא אינן חולקות בנקודה זו, אם כן גם לגמרא יצאו הקנים מהמנורה ולא מהכפתורים!²⁸

לפי זה אפשר לומר שהרמב"ם הבין שהמלה "ממנו", שבמשפט "טפח שבו כפתור ושני קנים יוצאים ממנו", איננה מתייחסת לכפתור [כמו שכתב רש"י על התורה (שמות כה, לה)], אלא לטפח, והטפח שזכר בגמרא מתייחס לכפתור ולקנים היוצאים מעליו! לפי זה ניתן לומר שהכפתורים שמהם יצאו הקנים לא היו בגודל טפח, אלא פחות!

אבל יש לשאול על כך שבהלכות בית הבחירה (פ"ג ה"ב) כתב הרמב"ם בפירושו: "ושלושה כפתורים אחרים היו בקנה המנורה שמהם יוצאים ששת הקנים", דהיינו כרש"י, ולא כפירוש המוצע! אמנם בהלכות שם לא כתב הרמב"ם שהכפתורים היו שווים וכן הגביעים וכן הפרחים, ואפשר שחזר בו ממה שכתב בפירושו המשניות, כמו שכתב ה"כסף משנה" (בהלכות שבת פכ"ב הלכות ה-ו): "כבר מצינו בהרבה מקומות בחיבור שחזר בו ממה שכתב בפירושו המשנה", אבל הדבר דחוק.

עוד צריך לומר גם לפירוש זה שהיה רווח בין הקישוטים שבשלושת הטפחים העליונים, שהרי בטפח השישי היו גביע, כפתור ופרח, ואם כן גודל כל קישוט היה פחות מטפח, כנזכר לעיל, וכיצד יתכן בשלושת הגביעים, הכפתור והפרח שבחלק העליון תפסו שלושה טפחים? והרי גביע, כפתור ופרח תפסו טפח, ושני גביעים תפסו פחות משני טפחים! אלא שהיה רווח בין הקישוטים.²⁹

ועיין שם ב"מעשה חושב" (עמוד 125) שהוסיף: "ומכל מקום עובי הקנה נכלל בטפח הכפתור שהיה יוצא ממנו". הסבר זה הוא לדעת רש"י, וכן לשני ההסברים הראשונים ברמב"ם, אבל אינו מתאים להסבר השלישי ברמב"ם.

²⁸ עיין בספר "מעשה חושב" הני"ל עמ' 126.

²⁹ יש להעיר שהציור המודפס בפירושו המשניות לרמב"ם שבש"ס וילנא (קמא ע"ב) וכן בגמרא במנחות (צח ע"ב) אינו מדויק, לא רק לדעת הרמב"ם שכל הכפתורים היו שווים וכן הגביעים והפרחים, אלא גם לדברי הגמרא (כח ע"ב), שמנתה טפחים חלקים בגוף המנורה, ובציור זה אין כלל טפחים חלקים. וכבר העיר על כך בספר "חמדת דניאל" למסכת מנחות הני"ל, ועיין גם בספר "מעשה חושב" הני"ל עמ' 125 (בסוף הביאור לסעיף ז) ובמשניות שם עמוד פד הערה 6, ובספר "מנחת צדק" למנחות שם.

ועיין בפירושו המשניות לרמב"ם מהדורת הרב קאפח (עמ' עט) שם הביא צילום מכתב ידו של הרמב"ם (ציור מס' 6), וגם שם הציור אינו מדויק, כיון שהיחס בין הטפחים החלקים לטפחים שבהם קשוטים אינו מדויק, ועוד שגודל הגביעים אינו שווה. אכן כבר העיר על כך הרב קאפח שם (עמ' ע"ח הערה 54) וכתב שכוונת הרמב"ם היתה רק לתת תרשים כללי היכן היו הקישוטים, ולא

ו. דיון נוסף בשיטות רש"י ותוספות: הפרח התחתון

יש לשאול על שיטות רש"י ותוספות מדברי הגמרא שם במנחות. לפי רש"י ותוספות, שכל הקישוטים, כולל הפרח שעל הירך, היו בגודל טפח (מלבד הקישוטים שבטפח הששי לדעת התוספות), מדוע כללה הגמרא את הרגליים והפרח יחדיו ואמרה: "הרגלים והפרח - שלושה טפחים"? מדוע לא פירטה הגמרא: "הרגלים - שני טפחים, וטפח שבו הפרח"? לפי כל הפירושים ברמב"ם, מלבד הפירוש הראשון, שאלה זו אינה קשה, שכן לדעת הרמב"ם, לא היו הקישוטים בגודל טפח, מלבד הכפתורים שמהם יצאו הקנים לפי שני ההסברים הראשונים, ואם כן גם הפרח לא היה בגודל טפח, ולכן הגמרא לא מנתה את הרגליים בנפרד מהפרח, מפני שהיא לא מנתה מה שפחות מטפח שלם³⁰, אבל לפי רש"י ותוספות קשה!

נראה לענות על כך בשתי דרכים:

א. כיון שבחלק העליון של המנורה מנתה הגמרא את שלושת הטפחים ביחד, ולא פירטה אותם לגביעים, כפתורים ופרחים, וזאת מפני שכולם היוו מערכת אחת, כמו שכתוב בתורה: "שלושה גביעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח", כך גם בתחתית המנורה מנתה הגמרא את שלושת הטפחים יחד, מפני שגם הם היוו מערכת אחת, כמו שמשמע מהפסוק שממנו למדו שהיה פרח בסמוך לירך: "עד ירכה עד פרח" (במדבר ח, ד)³¹, ובכך גם מודגשת ההתאמה שבין תחתית המנורה לחלקה העליון: שלושה טפחים שאינם חלקים, שני טפחים חלקים, טפח שאינו חלק³².

התכוון הרמב"ם לדייק בציור. ועיין בציור הרב קאפח (שם עמ' פ הובא לעיל בציור מס' 7), שבו הכפתורים שמהם יוצאים הקנים הם בגודל טפח, בעוד שאר הכפתורים קטנים מטפח. ציור זה מתאים למה שהובא לעיל בשמו. אבל לפי הפירוש השני שהובא לעיל צריך לצייר את הקישוטים בחלק העליון של המנורה יותר קטנים, בדומה לקישוטים שבטפח הששי, ורווחים ביניהם. גם לפי הפירוש הרביעי צריך לצייר את הקישוטים בחלק העליון של המנורה יותר קטנים, בדומה לקישוטים שבטפח הששי, ורווחים ביניהם, וכן לצייר את הכפתורים שמהם יצאו הקנים יותר קטנים, בדומה לכפתור שבטפח הששי, כך שהם גם לא יתפסו את כל הטפח, אלא רק חלק ממנו, והקנים צריכים לצאת מעל הכפתורים ולא מתוכם.

³⁰ עיין בבא בתרא ג ע"ב ומנחות צו ע"א: "כיון דלא הוי טפח לא חשיב ליה".

³¹ עיין ב"נחלת יעקב" שכתב על רש"י שמות כה, לה: "הוא הפרח האמור בירך": "ואף על גב דבפרשת בהעלתך פירש הרב: 'עד ירכה שהוא אבר גדול, עד פרחו שהוא מעשה דק', אפילו הכי אין מקרא יוצא מידי פשוטו שהפרח היה סמוך לירך".

³² יש לציין שהתאמה זו, שכוללת גם את שני הטפחים החלקים וטפח נוסף שאינו חלק, היא רק לדעת הגמרא, רש"י והרמב"ם, אך לברייתא דמלאכת המשכן שלפיה לא היו שני טפחים חלקים בין הכפתור שממנו יצאו הקנים העליונים למערכת הקישוטים העליונה שכללה שלושה גביעים, כפתור

ציור 8

ב. עוד ניתן לומר לפי רש"י, שהפרח היה **בצידה של הירך, ולא מעליה!** עיין בציור מס' ³³⁸.

אמנם בדעת התוספות נראה שקשה לומר כן, כיון שלפי פירוש זה עולה שראו את הפרח רק מצד אחד, והתוספות לא קיבלו את דעת רש"י לגבי הטפח הששי, שראו קישוט רק מצד אחד! אבל רש"י, שאמר שבטפח השישי ראו מכל צד קישוט אחר, יוכל לומר זאת גם לגבי הירך.

לכאורה קשה להסביר כך אף לדעת רש"י, כיון שבטפח השישי ראו מכל צד קישוט, ואילו בירך ראו קישוט רק מצד אחד בלבד! אבל נראה להביא הוכחה לכך, שהפרח התחתון היה

שונה מכל שאר הפרחים והקישוטים, שהרי הוא אינו מופיע כלל ברשימת הקישוטים שבפרשת תרומה! עד כדי כך שהגמרא במנחות (כח-כט) שאמרה שהיו **תשעה** פרחים הקשתה שמהפסוקים עולה שהיו רק **שמונה** פרחים! ותירצה, שלמדו מהפסוק האמור בפרשת בהעלתך "עד ירכה עד פרח" (ח, ד) שהיה פרח נוסף³⁴. ומדוע לא מופיע פרח זה יחד עם כל שאר הקישוטים בפרשת תרומה³⁵? אולי מפני שהיה שונה מכל השאר: כל השאר היו על גוף המנורה (או הקנים), והוא לא היה על גוף המנורה, אלא מצידה של הירך! לפי זה אפשר שאפילו הרמב"ם והתוספות גם הם יודו להסבר זה³⁶!

ופרח, כנזכר לעיל בהערה 3, ההתאמה היא רק בין שלושת הטפחים העליונים לשלושת הטפחים התחתונים.

³³ ציור זה מורכב משני ציורים: כל המנורה מלבד הירך, לקוחה מציור מס' 2, והירך מציור מס' 5, בהבלטת הפרח שעליה.

³⁴ הובאו הדברים ברש"י שמות כה, לה וברמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ג ה"א ובפירוש המשניות למנחות פ"ג, מ"ד.

³⁵ עיין ב"טעמא דקרא" לר"ח קנייבסקי שליט"א בתחילת פרשת בהעלתך ובמלכים (א ז, מט) ששאל כך וענה בדרך אחרת.

³⁶ ציור מס' 4 מדויק לדעת התוספות גם בסידור הגביעים העליונים וגם במיקום הפרח התחתון, אך קנה המידה אינו מדויק, וכן גודל הקישוטים שבטפח הששי.

סיכום

נחלקו הראשונים בהסבר גודל הקישוטים ומיקומם:

א. לפי רש"י כל הקישוטים היו בגודל טפח, והגביע הכפתור והפרח שבטפח הששי היו לשלושה צדדים.

1. לפי הסבר ה"מעשה חושב" בדעת רש"י גם בחלק בעליון של המנורה היו הגביע [העליון מבין השלושה] הכפתור והפרח לשלושה צדדים.

2. לפי "ספר הזיכרון" רק הגביעים היו לשלושה צדדים, ואילו הכפתורים והפרחים היו כל אחד מסביב לגוף המנורה. הסבר זה אינו מתישב עם דברי רש"י במנחות שכל הקישוטים שבטפח הששי היו לשלושה צדדים. אבל לפי דרכו ניתן לפרש ששלושת הגביעים העליונים היו לשלושה צדדים.

ב. לפי התוספות כל הקישוטים, מלבד אלו שבטפח השישי, היו בגודל טפח.

1. לפי הסבר ה"מעשה חושב" בדעת התוספות, בחלק בעליון היו שלושת הגביעים זה בתוך זה, כך שהם תפסו רק מעט יותר מטפח, ובתוך המעט הזה היה מוסתר חלק מהכפתור.

2. לפי ה"ישר וטוב" היו שלושת הגביעים העליונים משלושת הצדדים של המנורה, זה בצד זה, ולא זה מעל זה, וגם בטפח הששי היו הקישוטים בגודל טפח, וזה בצדו של זה, כרש"י.

3. לפי דרכו של ה"ישר וטוב" הסברנו ששלושת הגביעים העליונים היו משלושת הצדדים של המנורה, זה בצד זה, ולא זה מעל זה, אבל בטפח הששי היו הקישוטים זה מעל זה, שלא כרש"י.

ג. לפי הרמב"ם הגביעים היו שווים וכן הכפתורים וכן הפרחים.

1. לפי מספר מפרשים הרמב"ם סובר כרש"י. הערנו על פירוש זה שאם כך היה להרמב"ם לפרט כרש"י, ועוד שהרמב"ם עצמו צייר את הקישוטים זה על גבי זה, ולא זה בצד זה. כמו כן היה הרמב"ם יכול לפי הסבר זה לקצר בלשונו ולומר: "שכל הקישוטים היו שווים", ולא היה צריך להאריך ולומר: "שהכפתורים כולם שווים בשיעורם, וכן הגביעים כולם שווים, וכן הפרחים".

2. לפי הרב קאפח כוונת הרמב"ם רק למערכת הקישוטים בחלק העליון של המנורה, וכפי הנראה כולם היו פחותים מטפח, ולא לקישוטים שבקנה המרכזי לאורך המנורה. שהקישוטים שבטפח הששי היו קטנים יותר מהקישוטים שבחלק העליון, ואילו הכפתורים שמהם יצאו הקנים היו גדולים יותר, וגודלם היה טפח.

הערנו על כך שהסבר זה דחוק בלשון הרמב"ם, ועוד שמלשון התורה "ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה" משמע שכל ארבעת הגביעים היו שוים, וכן שני הכפתורים ושני הפרחים.

3. לפי הסבר הדומה להסבר הרב קאפח כוונת הרמב"ם לשתי מערכות הקישוטים בגופה של המנורה, שכולם היו פחותים מטפח, ולא לכפתורים שמהם יוצאים הקנים, שהם היו בגודל טפח. הערנו על כך שלפי זה צריך לומר שהיה רווח בין הקישוטים שבחלק העליון.

4. לפי הסבר נוסף כוונת הרמב"ם לכל הקישוטים, כולל הכפתורים שמהם יוצאים הקנים, מלבד הקישוטים שבטפח הששי. כל הכפתורים, מלבד זה שבטפח הששי, היו בגודל טפח, כל הגביעים וכל הפרחים, מלבד אלו שבטפח הששי, היו בגודל חצי טפח. הקישוטים שבטפח הששי היו קטנים פי שניים מכל שאר הקישוטים.

הערנו על כך שהסבר זה דחוק בלשון הרמב"ם, ועוד שמלשון התורה "ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה" משמע שכל ארבעת הגביעים היו שוים, וכן שני הכפתורים ושני הפרחים.

5. לפי הסבר נוסף כוונת הרמב"ם לכל הקישוטים, כולל הכפתורים שמהם יוצאים הקנים, וכולם היו פחותים מטפח. גם על פירוש זה הערנו שלפיו צריך לומר שהיה רווח בין הקישוטים שבחלק העליון, וכן שהכפתורים שבמקום חיבור הקנים לא היו בגודל טפח, וכן שהקנים לא יצאו מהכפתורים עצמם, אלא מעליהם, ונקודה זו סותרת את דברי הרמב"ם בהלכות.

סיום

ארבעת המאמרים הראשונים בפרשתנו עסקו בארון הברית ובחשיבותו, ומאמר זה עסק במנורה הטהורה. בארון הברית נמצאים שני לוחות הברית, שהם שורש התורה, והמנורה מסמלת את החכמה, כמו שאמרה הגמרא (בבא בתרא כה ע"ב): "הרוצה שיחכים - ידרים, ושיעשיר - יצפין, וסימניך: שלחן בצפון ומנורה בדרום", ופירש רבנו גרשם: "ומנורה בדרום - היינו חכמה, כדכתיב: 'כי נר מצוה ותורה אור' (משלי ו, כג)".

מהו היחס בין הארון והמנורה? כתב הנצי"ב בראש פרשת תצוה: "יש לדעת שאור התורה, שהוא תכלית המשכן, ועיקר המשרה שכינה בישראל, בא בשפע על ידי שני כלי קדש, היינו הארון והמנורה. ונשתנו פעולותיהם: הארון בא ליעוד הדברות שבכתב, וגם לציווי קבלה שבעל פה³⁷, ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש, שיהא אדם יכול לחדש בעצמו דבר הלכה שאינו מקובל. ולזה הכח

³⁷ הנצי"ב הוסיף כאן: "וכמו שכתבתי לעיל כה, כב".

הנפלא, שנקרא 'תלמוד', ניתן כח המנורה, אשר נכלל בו שבע החכמות וכל הכוחות הנדרשים לפלפולה של תורה. וכל זה נכלל בכפתורים ובפרחים, עד שרבי טרפון בשעה שהיה שומע דבר מתוקן היה אומר: 'כפתור ופרח' (בראשית רבה צא, ט). ושיח רבן של ישראל ללמדנו בא, שמה שתלמיד ותיק מחדש דבר טוב, הוא על ידי הכח שנרמז בכפתורים ובפרחים של המנורה. ועל כן בבית שני, שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא, שהוא התלמוד, נתחזק כח המנורה על ידי נס חנוכה, והיינו דאיתא בברכות (נו ע"א): 'הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור התורה'³⁸.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה למאור התורה, ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ו"אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות".

³⁸ עיין שם שהרחיב בענין, ועיין גם בהקדמת הנצי"ב לפירושו לשאלתות "קדמת העמק" ובפירושו רבנו בחיי כה, לא: "ועל דרך השכל", ובפסוק לח.